

Oliwia Łącała

Badanie poligraficzne śladu pamięciowego w kontekście osób skazanych za przestępstwa seksualne

Polygraph examination of the memory trace in the context of people convicted of sexual offenses

W Polskim systemie prawnym obszar wykorzystania badań poligraficznych osób skazanych za przestępstwa jest zupełną nowością i kwestią jeszcze nieuregulowaną żadnymi przepisami. Artykuł prezentuje dotychczasowy dorobek naukowy dotyczący wykorzystywania poligrafu do badań śladu pamięciowego przestępców skazanych za czyny zabronione godzące w wolność seksualną. Analizę przeprowadzono w oparciu o dorobek badań poligraficznych sprawców na terenie Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Na tej podstawie autor przedstawia wartość i celowość wprowadzenia metody do polskiego wymiaru sprawiedliwości. Oprócz celów wydobywczych i pomocniczych dla procesu karnego, dodatkowym celem w tym przypadku jest kontrola skazanych podczas terapii i resocjalizacji, a także zapewnienie generalnej prewencji przed recydywą sprawców.

Słowa kluczowe: ślad pamięciowy, badanie poligraficzne, przestępca seksualny.

In the Polish legal system, the area of the use of printing tests of people convicted of crimes is a complete novelty and a matter not yet regulated by any regulations. The article presents the current scientific achievements regarding the use of a polygraph for researching the memory trace of criminals convicted for prohibited acts affecting sexual freedom. The analysis was carried out based on the results of printing of perpetrators in the United Kingdom and the United States. On this

basis, the author presents the value and desirability of introducing the method to the Polish justice. In addition to mining and auxiliary objectives for the criminal process, the additional goal in this case is to control convicts during therapy and resocialisation, as well as to ensure general prevention against recidivism of perpetrators.

Key words: memory trace, polygraph test, sex offender.

Wprowadzenie

W Polsce nowym obszarem wykorzystania badań poligraficznych są badania osób skazanych za przestępstwa seksualne. Nieśmiało zaczynają pojawiać się pierwsze prace i badania na ten temat, zaś przodującą pozycję ma dorobek nauki i praktyki zagranicznej, zwłaszcza amerykańskiej oraz brytyjskiej. Oprócz celów wydobywczych i pomocniczych dla procesu karnego, dodatkowym celem w tym przypadku jest kontrola skazanych podczas terapii i resocjalizacji. Badanie takiej osoby może dostarczyć dodatkowej wiedzy na temat popełnionego czynu zabronionego, a także nowych, dotąd nieznanymi wymiarowi sprawiedliwości danych¹. W polskiej literaturze naukowej wyraźnie widoczne jest niejednolite stanowisko autorów, zaś w kwestii badań poligraficznych śladu pamięciowego u sprawców przestępstw seksualnych praktycznie żadne. Autorzy prac naukowych podkreślają, że krytyka i sceptycyzm związany jest z niedostateczną wiedzą i zrozumieniem istoty badań poligraficznych wśród praktyków. Jednak istnieje wiele pozytywnych i wartościowych prac polskich naukowców, którzy zwracają uwagę na rzetelność oraz dokładność tego typu badań, a także na szeroki wachlarz zastosowań badań poligraficznych śladu pamięciowego. Do prekursorów takiego poglądu należy zaliczyć przede wszystkim Jana Widackiego, którego badania dowiodły, że poligraf jest równie wartościowy, jak i inne metody kryminalistycznej detekcji kłamstwa², a wartość diagnostyczna ekspertyzy miarodajna z innymi metodami. Piotr Herbowski zwraca uwagę, iż w polskich procesach sądowych badania poligraficzne bardzo często postrzegane

¹ M. Wrońska, *Propozycja nowego wykorzystania badań poligraficznych*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2012, nr 1 (10), s. 141-142.

² J. Widacki, *Badania poligraficzne w Polsce*, Kraków 2014, s.135-138.

są niewłaściwie, jako metoda służąca wprost do wykrywania kłamstwa, co oczywiście jest nieprawdą³.

W kwestii wyjaśnienia terminu śladu pamięciowego możemy odczytać go, jako trwałą zmianę w układzie nerwowym, wywołaną poprzez pobudzenie, a odczytywaną poprzez prezentację doznań i przeżyć. Engramy – złożone jednostki pamięci, nie są uporządkowane w sposób logiczny. Procesy pamięciowe podlegają rozróżnieniu ze względu na: wpływ czasu utrzymywania się śladu pamięciowego, rodzaj informacji, a także stopień zaangażowania w proces zapamiętywania i odtwarzania danego faktu⁴. Badanie poligraficzne śladu pamięciowego jest oceną analizy bodźca ze względu na prawdziwość celów zestawionych z ramami motywacyjnymi u badanego⁵. Podczas przywoływania zdarzeń z pamięci ujawnia się specyficzna zależność polegająca na tendencji do częstszego przywoływania wydarzeń pozytywnych w porównaniu ze zdarzeniami neutralnymi oraz negatywnymi. Zmiana poziomu aktywności uwagi i reakcji na bodźce wpływa na stopień czułości uwagi, a co za tym idzie – na możliwości manipulacyjne w bieżącym przetwarzaniu informacji. Istotność kontekstu przyswajania informacji jest znacznie większa w przypadku pamięci zdarzeń niż wiedzy ogólnej. Jest więc możliwe, że człowiek myli to, co faktycznie widział z tym, co mu zasugerowano.

Zapamiętywaniu przestępstw towarzyszą silne emocje, które mają bardzo duży wpływ na nasze zdolności przyswajania informacji. Przed wszystkim powodują one wybiórcze zapamiętywanie zdarzenia. Niektóre elementy pamiętane są bardzo dobrze, inne prawie wcale, a niektóre wręcz wyrzucane z pamięci. Względnie prostym jest także połączenie faktów dotyczące zdarzenia, w którym uczestniczyliśmy z faktami, które zostały wywnioskowane w późniejszym wspomnianiu i opracowywaniu całej sytuacji. Ogólne zasady dotyczące badań poligraficznych znajdziemy w standardzie ASTM E2080-06, a także w uchwale American Polygraph Association z 2011 r., zaś szczegółowe regulacje zostały przedstawione w dokumencie APA – Wytyczne do badań osób skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej. Przepisy zawarte w standardzie E2080-06 zostały sporządzone przez 42 osoby mające bogate doświadczenie

³ P. Herbowski, *Wykrywcze wykorzystanie wyników badań poligraficznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 267, s. 12-14.

⁴ M. Płońska, *Pamięć świadka*, „Na wokandzie” 2015, nr 4 (26), s. 25.

⁵ M. Gołaszewski, *Współczesne standardy badań poligraficznych*, „Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 4, s. 16.

w dziedzinie poligrafii i dyscyplin wymiaru sprawiedliwości, a także psychologii i psychoterapii.

Wykorzystanie badań poligraficznych śladu pamięciowego wobec sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej w USA i w Wielkiej Brytanii

Pierwsze opisane badanie wariograficzne przestępców seksualnych zostało wykonane w latach 70. XX wieku w USA, ale dopiero rok 1980 przyniósł systematyczność potencjału tego typu badań wobec skazanych⁶. Wówczas dwóch sędziów zleciło przeprowadzenie badania poligraficznego przestępcy seksualnego w okresie probacyjnym dla celów kontrolnych oraz ewentualnie modyfikacyjnych zastosowanej dotychczas terapii⁷. W Stanach Zjednoczonych T. Teuscher postanowił przeprowadzić badania przestępców seksualnych, którzy przebywali na warunkowym zwolnieniu, które pozwoliły sformułować tezę, według której badanie poligraficzne może służyć odstraszeniu od recydywy. Z grupy 117 osób skazanych, poddawanych badaniom regularnie, 60 z nich przeszło okres próby, wynoszący u wszystkich 4 lata. T. Teuscher wysnuł bardzo korzystny wniosek, według którego badanie poligraficzne jest w takim przypadku środkiem bardziej opłacalnym finansowo dla państwa niż wszczynanie kolejnych procesów. Tym samym badanie poligraficzne osób skazanych za przestępstwa na tle seksualnym jest narzędziem pomagającym nie tylko w kontroli skazanych, ale także w redukcji populacji więziennej. Ma zatem charakter prewencyjny i sprawdzający, służy kontroli zachowań oraz odstraszeniu przed kolejnymi zachowaniami prawem zakazanymi⁸. Amerykański sławny badacz psychopatii David Lykken stwierdził, że badanie poligraficzne może być „środkiem odstrasającym od recydywy”⁹. W przypadku przestępstw seksualnych ma to niebagatelne znaczenie i każda pomoc w zmniejszeniu liczby popełniania tego typu przestępstw jest ważna i nieodzowna.

⁶ D.T. Wilcox, R. Gray, *Wykorzystanie badań poligraficznych wobec przestępców seksualnych w Wielkiej Brytanii*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2016, nr 2 (19), s. 25-26.

⁷ S. Abrams, J.B. Abrams, *Polygraph Testing of the Pedophile*, Portland OR 1993.

⁸ M. Wrońska, *Propozycja...*, op. cit., s. 143.

⁹ Red. D.T. Wilcox, Wiley-Blackwell, *The Use of the Polygraph in assessing, Treating and Supervising Sex Offenders*, „A Practitioner’s Guide” 2009, s. 42.

Badanie poligraficzne sensu stricto wykorzystane dla celów procesu karnego wobec sprawców przestępstw seksualnych zapoczątkował amerykański psycholog i poligrafer S. Abrams w latach 70. XX wieku. Wskazał on, że badanie poligraficzne będzie bardzo dobrym i skutecznym narzędziem w kwestii nadzoru osadzonych a dodatkowo pozwoli na poznanie seksualnych skłonności i preferencji przestępców, których oni sami nie ujawnili wcześniej. Już w roku 1991 powstał pierwszy formalnie zatwierdzony program badań wariograficznych sprawców przestępstw seksualnych w północno-zachodniej części USA. Nieco później w Colorado wprowadzono w życie program resocjalizujący, który wspomagany poligrafem łączył terapię ze środkami probacyjnymi. Georg Baranowski, dyrektor Mindsight Consultants, Michigan City w USA, który od ponad 25 lat zajmuje się wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych, opracował program, w którym monitoruje przestępców seksualnych od 1991, i na tej podstawie stwierdził, iż: „ Istotną korzyścią płynącą z ASTM jest to, że sądy, i ich nadzorujący funkcjonariusze, podmioty świadczące usługi terapeutyczne i krajowe stowarzyszenia terapeutyczne, mogą być zapewnione, że osoba zapewniająca takie badanie dla sprawców przestępstw seksualnych pod nadzorem i w trakcie leczenia, jest prowadzona zgodnie z uznanymi w całym kraju i przyjętymi standardami”. Baranowski opisał szczegółowo kliniczny monitoring wariograficzny 31-letniego przestępcy skazanego za molestowanie seksualne członka rodziny, który przez okres wielu lat pozostawał nieuchwytny. Został on skazany na karę pozbawienia wolności, jednak na wniosek żony wyrok zawieszono i objęto go nadzorem sądowym, który obejmował testy PDD. Skrót ten oznacza testy klinicznego monitorowania przestępców żyjących w społeczności. Skupiają się one na metodach wykrywania i ujawniania zbrodni celowo zatajanych przez sprawcę. 31-letni kierowca ciężarówki bardzo długo starał się ukrywać ciągle odbiegające od normy zachowania. W okresie dwóch lat leczenia tą metodą, poligraf przyniósł pierwsze pozytywne skutki. Dzięki poligrafowi u tego sprawcy wykryto 4 przestępstwa molestowania dzieci, a sprawa sądowa ciągnęła się przez prawie dwa kolejne lata, gdyż przez cały czas oskarżony utrzymywał, że jest osobą niewinną. W rezultacie oskarżono go o 10 przestępstw seksualnych molestowania osób małoletnich¹⁰.

¹⁰ https://www.astm.org/SNEWS/March_2001/polyg_mar01.html, (dostęp: 21.05.2018).

W Stanach Zjednoczonych zostały zorganizowane badania grupy 60 osób, będących w wieku dojrzewania, skazanych za przestępstwa seksualne, których wyniki wykazały, że po włączeniu do procesu terapeutycznego badań poligraficznych śladu pamięciowego osadzeni przyznawali się do średnio pięciokrotnie większej liczby ofiar, niż było to udokumentowane w aktach sprawy. Jednocześnie specjaliści zauważyli spadek twierdzeń, z 83% na 17%, w których to sprawcy uważali, że popełnienie przestępstwa było wynikiem molestowania w wieku dziecięcym. Osoby przeprowadzające badanie poligraficzne skazanych, tj. badanie typu PCSOT (z j. ang. *Post Conviction Sex Offenders Testing*), powinny przejść ok. 40-godzinne dodatkowe specjalistyczne przeszkolenie, kończące się egzaminem. W przypadku gdy doświadczenie badającego jest mniejsze niż 200 wykonanych badań poligraficznych, taka osoba musi wziąć udział w specjalnym stażu pod nadzorem certyfikowanego poligrafera i przeprowadzić w tym czasie 10 ważnych badań sprawców skazanych za przestępstwa seksualne. Zaznaczyć należy, że osoba wykonująca badanie nie może być jednocześnie kuratorem lub terapeutą w tej samej sprawie, dla której przeprowadza badanie. Z tym samym skazanym przeprowadza się nie więcej niż 4 badania wariograficzne w ciągu roku¹¹.

Zostało wyróżnionych pięć typów badań sprawców przestępstw na tle seksualnym. Pierwszy z nich odnosi się do aktualnego przestępstwa, do którego skazany nie przyznaje się albo ukrywa rzeczywistą liczbę dokonanych wobec swojej ofiary przestępstw, albo też zataja stopień użytej wobec niej przemocy. W takiej sytuacji przeprowadza się badanie poligraficzne, takie jak w typowej sprawie karnej, z wykorzystaniem najczęściej testów wieloaspektowych. Drugi typ badań poligraficznych osób skazanych odnosi się do wyjaśnienia wcześniejszych zarzutów, zanim przejdzie się do incydentów nieznanych. Trzecim z typów jest badanie PCSOT, czyli sprawdzenie dotychczasowej historii seksualnej przestępcy, a w szczególności zachowań dewiacyjnych i rzeczywistej liczby ofiar. Zanim dojdzie do tego badania osoba skazana powinna przeanalizować swoją przeszłość z terapeutą oraz sporządzić dokument, który będzie służył za podstawę wywiadu przedtestowego. Sprawdzenie zachowań skazanego w okresie probacyjnym jest czwartym typem badań osób popełniających przestępstwa na tle seksualnym. Chodzi tutaj głównie o odpowiednie stosowanie się do wymagań terapeuty oraz zasad określonych przez sąd. APA zaleca,

¹¹ J. Widacki, op. cit., s. 163-164.

aby takie badanie poligraficzne odbywało się w granicach od 4 do 6 miesięcy. Piątym i ostatnim typem badań jest badanie monitorujące PCSOT, którego celem jest weryfikacja ewentualnego zaangażowania skazanego w przestępstwa seksualne, w tym podejrzenie o powrót i kolejne popełnienie przestępstwa seksualnego w określonym czasie (recydywa). W jednym dniu poligrafer może przeprowadzić nie więcej niż 3 badania dotyczące historii seksualnej skazanego lub 4 badania pozostałych typów. Każde z badań nie powinno skończyć się przed upływem 90 minut. Wskazane jest, aby jego przebieg rejestrować za pomocą urządzeń audiowizualnych, zaś dokumentacja musi być przechowywana minimum 12 miesięcy. Badanie poligraficzne ma tutaj na celu skuteczne uzyskiwanie informacji dotyczących zachowań skazanych za tego typu przestępstwa oraz ich prewencję od popełnienia w przyszłości kolejnych czynów zabronionych. Uzyskane informacje służą także prewencji generalnej, tzn. mają na celu bezpieczeństwo całego społeczeństwa¹². Pomimo że wynik z takiego badania nie jest dopuszczalny w USA jako dowód w procesie karnym, to jednak łatwo zauważyć jak bardzo pomocny i użyteczny jest dla celów procesu i terapii skazanych przestępców seksualnych. Amerykańskie Stowarzyszenie Poligrafów (APA) przeprowadziło w 2007 r. analizę, w której wykazano, że w 46 spośród 50 stanów badania poligraficzne przestępców seksualnych były stosowane, zaś w pozostałych 4 stanach zauważono ich wykorzystywanie w codziennej praktyce. Ciekawostką jest, że gazeta „The Times”, wydana 31 grudnia 2011 r., opublikowała artykuł zatytułowany „*Suspects to face lie detector for first time*” (z j. ang. „Podejrzeni po raz pierwszy twarzą w twarz z Policją i wykrywaczem kłamstw”)¹³. Oznacza to, że policja przekonała się i zaczęła czerpać z możliwości badań poligraficznych podczas wykonywania czynności śledczych w sprawach o przestępstwa seksualne, a jednocześnie zostało zaznaczone, że organ ten korzystał z pomocy poligrafu już przy wcześniejszych 25 śledztwach, „aby przyspieszyć proces oceny ryzyka”¹⁴.

Badania poligraficzne w Wielkiej Brytanii dopiero od niedawna zaczęły być traktowane poważnie w kwestii potencjalnych źródeł służących pomocą w praktyce wymiaru sprawiedliwości, a także w leczeniu i monitorowaniu przestępców seksualnych. Po przeprowadzeniu serii pierwszych

¹² Ibidem, s. 165-166.

¹³ F. Hamilton, „*Suspects to face lie detector for first time*”, „The Times”, <http://www.thetimes.co.uk> (dostęp: 23.05.2018).

¹⁴ D.T. Wilcox, R. Gray, *Wykorzystanie...*, op. cit., s. 35.

badania zauważono wyraźny wzrost ujawnień kolejnych przestępstw w porównaniu do poprzednio uzyskanych zeznań bez użycia poligrafu. Średnio po wykonaniu badania poligraficznego 93% osób badanych przyznawało się do popełnienia przestępstw kontaktowych i bezkontaktowych, 50% przyznało się do popełnienia przestępstw wobec członka rodziny, 29% przyznało się do przestępstw wobec dzieci. Wyniki badań były na tyle zadowalające, że zasugerowano przeprowadzenie kolejnych badań w celu przydatności i skuteczności dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości wobec przestępców seksualnych. Poligraf dostarczył dużo znaczących informacji o dotychczasowych i nowych przestępstwach seksualnych.

Pierwszym „pilotażowym” badaniem poligraficznym przestępców seksualnych dotyczącym ujawnienia historii seksualnej sprawy było przeprowadzone w Wielkiej Brytanii przedsięwzięcie, w którym wzięło udział dobrowolnie 14 skazanych osób. Badanie podjęto jesienią 1999 r. w areszcie West Midlands w środkowej Anglii. Średni czas, w jakim przeprowadzano badania, wynosił łącznie ok. 13 miesięcy. Uczestnicy byli w wieku od 21 do 80 lat¹⁵. Przed każdym badaniem poligraficznym osoba przeprowadzająca badanie miała dostęp do informacji zebranych na temat każdego z uczestników. W fazie wstępnej wszystkim skazanym wytłumaczono i przedstawiono, jak przebiega procedura badawcza i w jaki sposób działa poligraf. Po wyborze metody i udzieleniu odpowiedzi na pytania prowadzącego skazany otrzymywał wynik z badania, który porównywano z odpowiedziami uzyskanymi w fazie przedtestowej. Każdy ze sprawców został poinformowany, że wyniki badań zostaną przekazane kuratorom, psychologom, jak również organom wymiaru sprawiedliwości. Wyniki z tego badania dały terapeutom i kuratorom sądowym znacznie więcej szczegółowych informacji, niż byli oni w stanie uzyskać podczas wykorzystywania dotychczasowych „tradycyjnych” metod. Badanie poligraficzne dostarczyło stosunkowo dużo nowych wiadomości na temat przeszłości kryminalnej sprawcy, jak również przedstawiło dodatkowe dane przewidujące ryzyko popełnienia podobnych przestępstw lub nieprzestrzegania zasad prawa przez badaną osobę w przyszłości. Uzyskano informacje dotyczące zakresu, rodzaju i liczby przestępstw na tle seksualnym uczestników oraz ich dotychczasowy poziom zaangażowania w popełnienie

¹⁵ D. Wilcox, D. Sosnowski, B. Werberg, A.R. Beech, *Sexual History Disclosure using the Polygraph in a Sample of British Sex Offenders in Treatment*, „Polygraph” 2005, nr 34 (3), s. 171.

przestępstwa. Takie informacje prawdopodobnie zostałyby do dziś nieznanne, gdyby nie badanie poligraficzne¹⁶.

W kontekście poligraficznych badań śledczych poligraf nie jest używany do skazania lub „uwięzienia” danej osoby. Służy on pomocą względem innych dowodów, może przyczyniać się do zmniejszenia liczby podejrzanych lub np. być wykorzystywany w celu ustalenia czy podejrzany powinien być ponownie przesłuchiwany. Służy wydobyciu ze śladu pamięciowego przestępcy seksualnego szczegółów lub informacji, które zataił, a które jego organizm zdradzi w wyniku pobudzenia emocjonalnego ukrytego śladu pamięciowego¹⁷.

Praktyka brytyjska ukazuje przydatność badań poligraficznych w odniesieniu do przestępców seksualnych. W Wielkiej Brytanii zaakceptowano propozycję okresowego przeprowadzania badań poligraficznych w zakresie kontroli wymogów stosowania środków probacyjnych wobec osób skazanych za przestępstwa seksualne. Przykładem może być pedofilia, gdzie osoby za nią skazane mają z reguły zakaz przebywania w miejscach, gdzie znajdują się dzieci, tj. place zabaw, przedszkola, szkoły. Badania tego typu dały możliwość kontroli skuteczności terapii oraz dokładniejsze jej ukierunkowanie na sprawcę. Praktyka brytyjska wypracowała cztery pola wykorzystywania badań wariograficznych wobec sprawców przestępstw seksualnych, a są to:

1. Badanie przeszłości seksualnej (z j. ang. *The Sexual History Disclosure*). Podstawowym i najważniejszym celem tego badania jest ustalenie nieujawnionych wcześniej w aktach danej sprawy zachowań i predyspozycji seksualnych. Informacje dostarczone przez samego sprawcę podczas tego badania służą ukierunkowaniu terapii i zastosowaniu szerszego spektrum prewencji, zmniejszając jednocześnie ryzyko powrotu do przestępstwa.

2. Badanie monitorujące wystąpienie zachowań ryzykownych sprawcy (z j. ang. *Monitoring*). Aby ustalić z jakimi zachowaniami wysokiego ryzyka mamy do czynienia w przypadku konkretnego przestępcy, potrzebne są informacje o jego wcześniejszym działaniu, rodzaju podejmowanych działań, preferencjach w doborze ofiar, fantazjach i popędach seksualnych. Zaznaczyć należy, że ta metoda badania nie ma na celu odkrycie personalnych danych, lecz służy do oceny prawdopodobieństwa recydywy

¹⁶ Ibidem, s. 173-177.

¹⁷ D. J. Krapohl, *Polygraph Decision Rules for Evidentiary and Paired – Testing (Marin Protocol) Applications*, „Polygraph” 2005, nr 34 (3), s. 184.

oraz prawdopodobieństwa zachowań innych przestępców w podobnych typach kolejnych przestępstw.

3. Badanie utrzymujące środki probacyjne (z j. ang. *Maintenance Polygraph Examination*). Z nazwy tego badania możemy wywnioskować, że jest ono wykonywane w okresie probacyjnym wobec sprawcy. Oznacza to, że celem jest kontrola i sprawdzenie, czy sprawca stosuje się do środków probacyjnych, czy powstrzymuje się od ryzykownych zachowań, czy stosuje się do poleceń sądu oraz terapeuty. Podczas terapii ustalane są konkretne zachowania ryzykowne, np. wobec przestępcy czynu pedofilskiego stosuje się zakaz zbliżania do miejsc, gdzie przebywają dzieci, zakaz oglądania pornografii dziecięcej, powstrzymywanie się od nadużywania alkoholu i narkotyków itp. Oczywiście nie da się przewidzieć wszystkich zakazów i możliwości, które ma sprawca, ale takie badania znacznie ułatwiają ocenę ryzyka.

4. Badanie określonego zagadnienia (z j. ang. *Specific Issue Testing*). Poprawne przeprowadzenie tego typu badań pozwala na wyjaśnienie jaki był przebieg zdarzeń, do których przestępca nie przyznaje się. Mamy tutaj do czynienia przeróżnymi typami zaprzeczeń, z których najczęściej wykorzystywane to: zaprzeczenia, co do całości zdarzenia lub przyznanie, że w zdarzeniu nie brało się udziału; innym zaprzeczeniem może być umniejszanie swojej winy w zdarzeniu lub próba usprawiedliwienia swojego czynu krzywdami wyrządzanymi sprawcy w dzieciństwie; bardzo często zdarza się, że zrzucana jest całość lub część winy na ofiarę przestępstwa, jakoby ona miałaby być prowokatorem do popełnienia na niej przestępstwa; ostatecznie występuje jeszcze sytuacja, w której sprawca tłumaczy się, jakoby jego zachowanie ofiara źle odebrała, działanie nie miało charakteru przestępstwa seksualnego¹⁸.

Psychologowie są zdania, że już samo badanie poligraficzne przestępców seksualnych, jest swoistą terapią sprawcy. Nauka psychologii, w tym śladu pamięciowego człowieka, dowodzi, że samo przyznanie się przed sobą do popełnienia czynu zabronionego może mieć dwojaki skutek, tj. albo bagatelizujący popełniony przez siebie czyn i krzywdę ofiary, albo zupełnie odwrotny, czyli zrozumienie dokonanego czynu i rozmiaru krzywdy.

W Wielkiej Brytanii w 2007 r. wszedł w życie Offender Management Act przewidujący, że dla przestępców seksualnych, którzy zostali

¹⁸ M. Wrońska, op. cit., s. 144-145.

zwolnieni warunkowo lub pozostają pod ścisłym nadzorem kuratora sądowego, badania poligraficzne są obowiązkowe. Przeprowadzone wcześniej badania ujawniły wzrost problematycznych zachowań u sprawców, które leżą w kręgu zainteresowań osób prowadzących terapię, prowadzą do odstraszenia skazanych przed ponownym dopuszczeniem się czynów prawem zabronionych, oraz ostrzegają organy wymiaru sprawiedliwości i organy nadzoru o niepożądanych reakcjach u osadzonych. Zarówno w profilaktyce, jaki i w terapii ważną pozycję zajmuje sfera psychologiczna człowieka. Każdy, także osadzony, musi uświadomić sobie sens tego co robi i jak postępuje¹⁹. Warto wskazać, że badanie poligraficzne nie służy jako narzędzie wykluczające dotychczasowe metody i środki, wręcz przeciwnie służy im wsparciem²⁰.

Wnioski końcowe

Program badań poligraficznych skierowany do sprawców przestępstw seksualnych jest projektem wartym poważniejszego przemyślenia. Mógłby być wartościową wskazówką i pomocą w procesach decyzyjnych organów polskiego wymiaru sprawiedliwości, procentowałby w postępowaniu diagnostycznym i terapeutycznym sprawców. Zwolennicy badań poligraficznych odwołują się do coraz to nowszych pozytywnych wyników badań tego urzędu. Jak wynika z historii badań zagranicznych ekspertów, poligraf użyty wobec sprawców przestępstw seksualnych wspiera pożądane zachowania kontynuowane po zakończeniu terapii, jak również po zakończeniu nadzoru na osobą skazaną. Pomaga we wcześniejszych etapach ukierunkować działania terapeutyczne i resocjalizacyjne, a także przyczynia się do wcześniejszego wykrycia załączków zachowań mogących prowadzić do popełnienia podobnego przestępstwa w przyszłości²¹. Podkreślając multidyscyplinarność badań poligraficznych nie da się ukryć ich szerokiego spektrum zastosowania, a co za tym idzie – różnorodnych korzyści. Podczas przeprowadzonego badania aż 75% ankietowanych wykazało, że badania poligraficzne przestępców skazanych za czyny przeciwko

¹⁹ K. Pierzchała, *Przestępstwo. Probacja alternatywą dla kary pozbawienia wolności*, „Probacja” 2011, nr 4, s. 17.

²⁰ A. Leszczyńska, *Badania poligraficzne w nadzorze osób skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej*, <https://www.ms.gov.pl/pl/probacja/2014/download,2736,5.html>, s. 67-68.

²¹ P. Marcinek, A. Peda, *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Seksuologia Polska” 2009 nr 7 (2), s. 59-62.

wolności seksualnej byłyby przydatne w polskiej polityce karnej²². Dzięki takim badaniom, można by monitorować aktywność osób skazanych, tym samym zapewniając bezpieczeństwo ogółowi społeczeństwa przed niebezpieczeństwem płynącym z recydywy przestępcy seksualnego. Zagrożenie, które stwarzają przestępcy seksualni, wymaga na organach państwa zapewnienia prewencji przed recydywą sprawców. Na gruncie polskim wskaźnik popełniania przestępstw przeciwko wolności seksualnej znacząco przewyższa liczbę dotychczas wydanych wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności.

Przestępcy seksualni są sklasyfikowani w grupie największego ryzyka recydywy. Dlatego też istotną kwestią jest kontrola, analizowanie zachowania, nadzór i kontynuowanie oddziaływań terapeutycznych po opuszczeniu zakładu zamkniętego. Jak na razie w Polsce stanowi to spory problem z uwagi na brak dostatecznej liczby specjalistycznych zamkniętych ośrodków terapii, gdzie sprawcy po odbyciu kary i wyjściu na wolność mogliby uzyskać specjalistyczną pomoc²³. Proces terapeutyczny i resocjalizacyjny wobec osób skazanych za przestępstwa seksualne realizuje personel oddziałów terapeutycznych. W przypadku odmowy udziału skazanego w takim programie, personel wdraża pracę polegającą na wzbudzeniu motywacji u skazanego do podjęcia terapii, a w sytuacji niepowodzenia tego typu działań terapeuci – za pośrednictwem dyrektora jednostki – mogą poinformować o tym fakcie sędziego penitencjarnego. W przypadku skazanych, którzy nie godzą się na podjęcie w zakładzie karnym pracy nad zmianą swojego zachowania, kiedy prawdopodobieństwo powrotu do przestępstwa oceniane jest jako wysokie, dyrektor danej jednostki penitencjarnej na 8 miesięcy przed przewidywanym końcem kary powinien wystąpić do sądu z wnioskiem w oparciu o ustawę z 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób, o przekazanie skazanego do specjalnego ośrodka, który będzie kontynuował terapię. Sąd po przeanalizowaniu stanu faktycznego i zasięgnięciu opinii biegłych psychiatrów oraz seksuologa może skierować taką osobę do Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym lub orzec zastosowanie nadzoru prewencyjnego sprawowanego

²² M. Gołaszewski, *Użyteczność badań poligraficznych w ograniczeniu recydywy wśród sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 12, s. 5-22.

²³ M. Dziadosz, *Terapia poznawczo-behawioralna w resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych*, <https://www.ms.gov.pl/pl/probacja/2013/download,2542,4.html>

przez policję. Wyniki badań w zakresie prawdopodobieństwa powrotu do przestępstw seksualnych wskazują, że kara pozbawienia wolności sama w sobie nie zmniejsza w znaczącym stopniu prawdopodobieństwa powrotu do zachowań dewiacyjnych²⁴. W związku z tym skuteczne działania prewencyjne powinny zawierać rozwiązania kompleksowe, wielokierunkowe i innowacyjne – izolację, specjalistyczną terapię, wsparcie, nadzór i kontrolę po opuszczeniu zakładu karnego, a także możliwość wdrożenia badania poligraficznego pozwalającego na kontrolę zachowań skazanych, poznanie czynników motywacyjnych sprawców. Poligraf pozwala odkryć za pomocą rejestrowania bodźców emocjonalnych sprawcy obszar jego zainteresowań dewiacyjnych, skalę pobudzenia na dane elementy z przeszłości, które towarzyszyły mu podczas popełnienia przestępstwa. Posiadając takie szczegółowe wiadomości specjaliści mogą precyzyjnie dostosować konkretne typy i rodzaje terapii, aby zapobiec lub zmniejszyć ryzyko niebezpieczeństwa recydywy. Badanie poligraficzne opiera się na podejściu interdyscyplinarnym, skoncentrowanym na rozpoznanych czynnikach ryzyka podejmowania szkodliwych, przestępczych zachowań. Doświadczenia z badań przestępców seksualnych przeprowadzonych w USA i Wielkiej Brytanii wskazują, że trzeba wziąć pod uwagę: nastawienie społeczne wobec sprawców przestępstw seksualnych, kryteria doboru uczestników, kontekst prowadzonych badań, motywację, rodzaj popełnionego przestępstwa, wiek sprawcy, recydywę, rozwój intelektualny. Jak wiadomo, abstynencja od zachowań dewiacyjnych, które znacznie wykraczają poza normę prawną, w czasie pobytu w izolacji więziennej ma charakter przymusowy, co za tym idzie – w pewnym stopniu ogranicza ocenę i analizę świadomej kontroli zachowań, jednak nie umniejsza to możliwości badań poligraficznych, na podstawie których specjaliści będą mogli ocenić postępy w resocjalizacji, zbadać rzeczywiste efekty płynące z terapii oraz sformułować prognozy kryminologiczno-społeczne sprawcy. Dlatego należy mieć na uwadze konieczność identyfikacji oraz analizy pośrednich wskaźników skuteczności oddziaływań terapeutycznych i resocjalizacyjnych już podczas pobytu w zakładzie karnym²⁵.

Jeżeli chodzi o badanie dotyczące programów oddziaływań resocjalizacyjnych skierowanych do sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej, to zauważyć można niedostatek polskich badań nad ich

²⁴ Z. Lew-Starowicz, *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000, s. 54-55, 196.

²⁵ P. Marcinek, A. Peda, op. cit. s. 62-64.

efektywnością. Brakuje badań na szerszą skalę, gdzie wśród wskaźników skuteczności oddziaływań, obok powrotności do przestępstwa, powinien znaleźć się także stopień realizacji poszczególnych celów poszczególnych programów. Program działania badań poligraficznych wobec sprawców przestępstw seksualnych może działać w oparciu o art. 197–203 kodeksu karnego²⁶. Na przykładzie amerykańskich i brytyjskich badań może składać się z trzyetapowej sekwencji: – fazy wstępnej (proces diagnostyczny, przeprowadzenie wywiadu przedtestowego, zapoznanie ze stanem faktycznym, zawieranie kontraktu między osobą przeprowadzającą badanie a badanym, wybór odpowiedniej techniki badawczej i sformułowanie pytań, sprawdzenie dotychczasowej historii seksualnej przestępcy, a w szczególności zachowań dewiacyjnych, stopnia inteligencji sprawcy); – fazy zasadniczej (właściwe badanie, analiza reakcji bodźców, mechanizmów, istoty czynu przestępczego, ocena bodźców motywacyjnych); – fazy zapobiegania powrotowi do przestępstwa (analiza wyników z przeprowadzonego badania, dostosowanie programu terapii). O rzeczywistym poziomie skuteczności badania wobec sprawców przestępstw seksualnych można mówić dopiero wówczas, gdy uda się zmierzyć stopień realizacji głównego celu terapii, czyli ograniczenia recydywy w warunkach naturalnych, to znaczy sprawcy przebywającego na wolności, po odbyciu kary. W Polsce rozważania nad tego typu badaniami dopiero się rozpoczynają. Ważne jest dla polskiej polityki karnej, aby nie bać się sięgać do nowych rozwiązań i możliwości badawczo-naukowych, jakimi są badania poligraficzne śladu pamięciowego sprawców skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej. Poligraf oferuje duże szanse i szerokie spektrum zastosowania, a co ważne – nie stoi w sprzeczności z innymi metodami, wręcz przeciwnie, uzupełnia je i pomaga w poznaniu nieodkrytych w konwencjonalny sposób informacji dotyczących sprawcy.

Należy pamiętać, że badania poligraficzne sprawców przestępstw seksualnych okazały się skuteczne w zakładach karnych w wielu krajach, zwłaszcza w USA i Wielkiej Brytanii, i dostarczają coraz to nowszych i wartościowych informacji służących zmniejszeniu stopnia powrotu do przestępstwa.

²⁶ Z. Lew-Starowicz, op. cit., s. 347-349, 417.

Bibliografia

- Abrams S., Abrams J. B., *Polygraph Testing of the Pedophile*, Portland OR 1993.
- Gołaszewski M., *Użyteczność badań poligraficznych w ograniczeniu recydywy wśród sprawców przestępstw przeciwko wolności seksualnej*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 12.
- Gołaszewski M., *Współczesne standardy badań poligraficznych*, „Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 4.
- Herbowski P., *Wykrywcze wykorzystanie wyników badań poligraficznych*, „Problemy Kryminalistyki” 2010, nr 267.
- Krapohl D.J., *Polygraph Decision Rules for Evidentiary and Paired – Testing (Marin Protocol) Applications*, „Polygraph” 2005, nr 34 (3).
- Lew-Starowicz Z., *Seksuologia sądowa*, Warszawa 2000.
- Marcinek P., Peda A., *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Seksuologia Polska” 2009, nr 7 (2).
- Pierzchała K., *Przestępstwo. Probacja alternatywą dla kary pozbawienia wolności*, „Probacja” 2011, nr 4.
- Płońska M., *Pamięć świadka*, „Na wokandzie” 2015, nr 4 (26).
- Widacki J., *Badania poligraficzne w Polsce*, Kraków 2014.
- Wilcox D.T., Gray R., *Wykorzystanie badań poligraficznych wobec przestępców seksualnych w Wielkiej Brytanii*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2016, nr 2 (19).
- Wilcox D., Sosnowski D., Werberg B., Beech A.R., *Sexual History Disclosure using the Polygraph in a Sample of British Sex Offenders in Treatment*, „Polygraph” 2005, nr 34 (3).
- Wilcox D.T., Wiley-Blackwell, red. *The Use of the Polygraph in assessing, Treating and Supervising Sex Offenders*, „A Practitioner’s Guide” 2009.
- Wrońska M., *Propozycja nowego wykorzystania badań poligraficznych*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2012, nr 1 (10).

Źródła internetowe:

- https://www.astm.org/SNEWS/March_2001/polyg_mar01.html, (dostęp: 21.05.2018).
- Dziodosz M., *Terapia poznawczo-behawioralna w resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych*, <https://www.ms.gov.pl/pl/probacja/2013/download,2542,4.html>, (dostęp: 05.12.2018)
- Hamilton F., *„Suspects to face lie detector for first time*, „The Times”, <http://www.thetimes.co.uk> (dostęp: 23.05.2018).
- Leszczyńska A., *Badania poligraficzne w nadzorze osób skazanych za przestępstwa przeciwko wolności seksualnej*, <https://www.ms.gov.pl/pl/probacja/2014/download,2736,5.html>, s. 67-68 (dostęp: 21.05.2018).

